

Johdanto

Suomessa eletään väestöllistä murroskautta. Syntyvyys on laskenut viimeiset kymmenen vuotta ja pudonnut eurooppalaisittainkin alhaiselle tasolle. Elinajanodote on kasvanut tasaisesti, ja niin hieno saavutus kuin se onkin, talouden rakenteet eivät ole täysin sopeutuneet siihen. Myös kolmas väestön määrään vaikuttava tekijä, muuttoliike, on myllerryksessä: kansainvälinen muuttoliike ja sen vaikutukset Suomelle huomattiin viimeistään vuoden 2015 ennätysellisten siirtolaismäärien myötä arvaamattomiksi, ja Suomen sisäinen muuttoliike jatkaa suuntautumistaan kaupunkien liepeille.

Mitä vaikutuksia näillä trendeillä on Suomelle, ja mistä ne johtuvat? Miten Suomi voi sopeutua murrokseen, vai olisiko järkevämpää vaikuttaa trendeihin politiikalla? Entä miten trendit vaikuttavat Suomen ja maapallon ekologiseen kestävyyskseen? Näihin kysymyksiin tämä raportti etsii vastauksia.

Mitä väestöpolitiikka on?

Työpoliittisen aikakauskirjan (4/2019) pääkirjoituksessa päätoimittaja Heikki Räisänen pohti viime talvena suomalaista väestöpolitiikkaa. ”Länsimaissa ei ole perinteisesti harjoitettu väestöpolitiikkaa, johon kuuluu tietyn väestötavoitteen asettaminen siihen vaikuttavi-

ne politiikkakeinoineen.” Räisänen huomauttaa, että useat politiikkatoimet vaikuttavat seurauksiltaan väestön määrään. Melkein jokainen maa harjoittaaakin todellisuudessa jonkinlaista väestöpolitiikkaa, ainakin maahanmuuton osalta. Jokainen rajausta rajaliikenteeseen vaikuttaa väistämättä siihen, montako ihmistä maassa kulloinkin on, eli väestöön laajassa mielessä.

Silti monet meistä eivät ole oikein varmoja siitä, mitä väestöpolitiikka nyky maailmassa tarkoittaa. Jotkut pitävät sen kaikua vanhanaikaisena, pahimmassa tapauksessa autoritaarisena tai kylmänä. Väestöpolitiikkaan liittyy liian helposti ajatus ylhäältä alaspäin virtaavista käskyistä ja väestöstä passiivisena politiikan kohteena.

Usein väestöpolitiikka on syntyvyyden kannalta koskettanut erityisesti naisia, joiden mahdollisuuksia lisääntyä tai olla lisääntymättä on säädelty, välillä julmillakin keinoilla. Esimerkiksi niin raskaudenkeskeytyksiä kuin raskauksia on eri aikoina eri maissa määritelty laittomiksi. Ihmisen sukupuoli, siviilisäätö, etnisuus, seksuaalinen suuntautuminen ja terveys ovat saattaneet vaikuttaa hänen oikeuksiinsa päättää omasta lisääntymisestään. Raskaudenkeskeytys on edelleen kielletty muun muassa Maltalla ja El Salvadorissa, ja Kiina luopui yhden lapsen politiikastaan vasta muuta-

ma vuosi sitten, ikääntyvän väestönrakenteensa seurauksena.

Väestöliitto ymmärtää väestöpolitiikan laajana kokonaisuutena. Se on keskustelua, päätöksentekoa ja toimenpiteitä niistä arvoista, tavoitteista ja keinoista, jotka liittyvät väestön määrään ja rakenteeseen. Paitsi viranomaiset, myös järjestöt, yritykset ja yhdistykset sekä eri yhteisöt harjoittavat väestöpoliittista toimintaa, kun ne vaikuttavat siihen, kuka Suomessa elää ja minkälaisissa olosuhteissa. Väestöliiton väestöpolitiikan lähtökohta on ihmisoikeuksissa, ja korostamme erityisesti lisääntymis- ja seksuaalioikeuksia sekä läheisten ihmissuhteiden tärkeyttä. Väestö ei koostu irrallisista yksilöistä, vaan läheisistä ja kaukaisemmista ihmissuhteista, yhteisöistä ja yhteiskunnallisista rakenteista. Myös suhteemme muihin lajeihin, eläimiin ja luontoon voi sisällyttää laajaan väestöpolitiikan käsitteeseen.

Vaikka väestöpolitiikka on laaja käsite, sen ydin on väestörakenteessa. Väestö kasvaa syntyvyyden ja maahanmuuton myötä ja vähenee kuolleisuuden ja maastamuuton myötä. Väestörakenteeseen vaikuttavat niiden lisäksi sisäinen maahanmuutto ja eri alueiden asumistiheys. Väestörakenteen kuvaamisessa perinteisesti käytetyt mittarit ovat ikä, sukupuoli ja asuinpaikka. Niiden lisäksi myös väestön terveys, toimintakyky ja koulutus vaikuttavat siihen, minkälainen väestö on kyseessä. 70-vuotias Suomessa asuva ihminen oli vuonna 1920 hyvin erilainen kuin tämän päivän 70-vuotias, ja samoin 1920-luvun väestö oli paitsi ikä- ja asumisrakenteensa, myös ominaisuuksiltaan varsin erilainen kuin nyt sata vuotta myöhemmin.

Usein väestö määritellään tietyn valtion kansalaisiksi. Tähän määritelmään kuuluvat muualla kuin Suomessa asuvat suomen kansalaiset, joiden määrä on tällä hetkellä Sisäministeriön mukaan noin 300 000.

Tällainen määritelmä sulkee pois ihmiset, joilta puuttuu kansalaisuus, mutta jotka asuvat Suomen alueella, kuten paperittomat maahanmuuttajat, sekä ne, jotka asuvat Suomessa työn vuoksi tai perhesyistä osaaikaisesti. He vaikuttavat muun muassa palvelutarpeeseen ja kulutukseen. Kattava väestömäärittely huomioi myös paperittomat ja osa-aikaisesti maassa asuvat. Tämän ohjelman asiantuntijaluvuissa tai suosituksissa ei ole tarve rajata väestön määrittelyä, ja tarkoitamme useimmiten pysyvästi Suomessa asuvia ihmisiä, jollei muuta mainita.

Mikä väestöpoliittinen raportti?

Väestöliitto on tehnyt Väestöpoliittisia raportteja aiemmin vuosina 1998 ja 2004. Edellisestä raportista on siis ehtinyt kulua jo 16 vuotta. Tuolloin Suomi ja sen väestönkehitys näyttivät aika tavalla erilaisilta kuin nyt. Syntyvyys oli vielä eurooppalaisittain korkeahkolla tasolla, ja toisaalta muuttoliike oli vain kolmanneksen nykyisistä määristä. Jo tuolloin kuitenkin uumoiltiin, että syntyvyys saattaisi laskea muun Euroopan tavoin matalalle tasolle, mutta toteutuneen kaltaista draamatista pudotusta ei osattu ennakoida. Silloin syntyvyydelle asetettiin tavoitteeksi lähes kahden lapsen taso naista kohti.

Maahanmuuttoa edellisessä väestöpoliittisessa raportissa toivottiin lisää. Muuttoliikkeen osalta huolehdittiin myös siitä, että suomalaiset koulutetut muuttavat ja jäävät ulkomaille. Tuolloin Suomen nettomuuttovoitto oli noin 5000 henkilöä vuodessa, kun se nyt on kasvanut 15 000 henkilöön. Näin suuri kasvu jopa ylitti Väestöliiton maahanmuuttoa koskevat tavoitteet vuonna 2004.

Tämä lyhyt vertailu 2000-luvun alun väestöpoliittisiin odotuksiin kuvaa hyvin väestötrendeissä tapahtunutta nopeaa muutosta. Muutos on ollut vielä suurem-

pi edellisten vuosikymmenten tilanteeseen verrattuna. Esimerkiksi kun eläkejärjestelmä sotien jälkeen rakennettiin, oletettiin, että uudet ikäluokat ovat yhtä suuria tai suurempia kuin mitä edelliset ovat olleet, ja että elinajanodote ei juuri nousisi. Ei ihme, että järjestelmä tarvitsee sopeuttamista.

Väestötilanteen seuraaminen ja väestöpolitiikan tekeminen on siis välttämätöntä. Jos emme osaa ennakoita, millainen väestömme on tulevaisuudessa, teemme vääriä päätöksiä muilla politiikan osa-alueilla. Toisaalta jos muiden politiikan osa-alueiden piirissä havaitaan, että niiden menestymiseen tarvitaan tietynlainen väestöpohja, haluttu tila voidaan saavuttaa vain aktiivisella väestöpolitiikalla.

Suomella ei tällä hetkellä ole ääneen lausuttuja väestöpoliittisia tavoitteita. Miten monta ihmistä asuu sopivan kokoisessa Suomessa? Kuinka paljon syntyvyyttä ja maahanmuuttoa olisi hyvä olla? Ehkä enemmän kuin nyt, mutta kuinka paljon? Mihin arvoihin toive perustuu ja miten tavoitteisiin voisi päästä? Entä miten valitut keinot vaikuttaisivat eri ihmisryhmiin, ympäristöön ja kansantalouteen?

Väestöpoliittisesti kokonaisvaltaisen näkemyksen puute on johtanut paitsi väestömäärän ja -rakenteen odottamattomiin kehityskulkuihin, myös yksittäisillä väestöpoliittisilla alueilla mustavalkoiseen ja tuleh-tuneeseen keskusteluun. Syntyvyyden laskun aikana toiset ovat huolissaan huoltosuhteesta ja toiset ovat tästä huolesta ahdistuneita tai kokevat tulleeensa syylistetyiksi. Tarvitaan asiallista keskustelua siitä, miten lisääntyminen nivoutuu moderniin elämäntilanteeseen ja miten lapset vaikuttavat tulevaisuuteen. Kansainvälinen maahanmuuttokeskustelu on välillä niin tuleh-tunut, että siitä mieluummin vaietaan. Jotkut siihen osallistujat ovat aiheellisesti pelänneet turvallisuuten-sa puolesta. Tarvitsemme tosiasioita ja eri vaihtoehto-

Jos emme
osaa ennakoita, millainen
väestömme on tulevaisuudessa,
teemme vääriä päätöksiä
muilla politiikan
osa-alueilla.

ja rauhallisesti punnitsevaa, sivistynyttä keskustelua. Suomalaiselle väestökeskustelulle on myös tyypillistä tarkastella väestönkehitystä vain talouden näkökulmasta, jolloin unohdetaan, että talous on lopulta vain väline hyvinvoinnin tuottamiseksi. **Väestöliitto esittääkin tässä raportissa, että väestönkehitystä pitäisi tarkastella kokonaisvaltaisesti siten, että tavoitteena olisi inhimillisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyden tasapaino.**

Raportti on jaettu seitsemään osaan. Ensimmäisenä esitetään Väestöliiton suositukset, mitä teemoja Suomen väestöpolitiikassa olisi nyt hyvä pitää esillä. Suosituksia seuraavat asiantuntijaluvut viidestä teemasta: syntyvyydestä ja väestönkehityksestä, terveydestä ja ikääntymisestä, maahanmuutosta, Suomen sisäisestä muuttoliikkeestä sekä kestävästä väestönkehityksestä. Osa luvuista tarkastelee teemoja yleisellä tasolla, osa keskittyy yksittäiseen näkökulmaan. Lukujen kirjoittajat ovat alansa parhaita asiantuntijoita eri organisaatiosta Suomessa. Raportti loppuu jälkisanoihin, joissa pohditaan raportin kirjoittamisen aikana puhjenneen korona-pandemian vaikutuksia raportissa käsiteltyihin teemoihin.